

de Rougemont verwijst.²⁹ De universele opstand tegen de Eeuwige, die vooraf zal gaan aan de komst van de Zoon des Mensen, is alom zichtbaar.

En zo zijn wij als geestverwanten het, in theorie althans, ook wel eens over het tweede axioma, zij het helaas niet over de toepassing ervan. Zie de verschillende antwoorden op de vraag of niet de wijze van optreden van Pruisen overeenkomst vertoont met de geest der revolutie. Voor een positieve beantwoording benut Groen een retorische kunstgreep door een artikel uit de *Edinburgh Review* te citeren dat volgens hem in Berlijn merkwaardigerwijze onopgemerkt zou zijn gebleven. In dat artikel staat dat Bismarck de revolutionaire invloeden vanuit Frankrijk pareert met nog revolutionairder handelingen, waar overigens 'the Imperial power of France' wel niet lang bij achter zal blijven (noot 1 op blz. 32). Het is deze gedachte die Groen de kans biedt, rekenschap af te leggen van zijn principiële standpunt. Nu kan hij namelijk laten zien waarom hij, na in de titel van zijn eerste brochure nog neutraal van *La Prusse* gesproken te hebben, aan deze tweede de titel *L'Empire Prussien et l'Apocalypse* heeft meegegeven. Dat Pruisenrijk is niet het vroegere Duitse Rijk, maar een echt *empire* op de manier van de Caesaren en de Bonapartes. Zó ziet die Noordduitse Bond eruit. Het is, om met Thiersch en - opnieuw - Fabri te spreken 'eine Copie des bonapartistischen Kaiserthums'. Men overwege - wat Smitskamp nauwelijks doet - dat dit vóór 1870 is geschreven en dat Groen en zijn naaste geestverwanten het 'Cesarisme' ook in Pruisen dus tijdig onderkend hebben. Volgens Groen is Thiersch zelfs nog verder gegaan en heeft hij in het hedendaagse imperialisme frappante analogieën met de in de Openbaring van Johannes genoemde antichristelijke strevingen aangewezen. Hiermee heeft Groen ook het tweede deel van zijn titel gerechtvaardigd. Nu gaat het hem erom, een en ander zorgvuldig uit te werken. Zo moet hij er wel over spreken, vroeger zijn vaderland een bondgenootschap met Pruisen aangeraden te hebben. Dat is juist, zegt hij, want toen gelijk nu waren wij te zwak tegenover Frankrijk. Alleen: wat toen een getrouwe steun was is nu verworpen tot een hoogst onbetrouwbaar evenbeeld van datzelfde Frankrijk, dat het volkenrecht doet wijken voor de proclamatie van het recht

29. Ibid., 30: Een typische Réveilopvatting, maar met diepe wortels; men denke aan Pierre Jurieu's *L'accomplissement des prophéties*, 1686, als spil van diens politieke denken en handelen. Naar het voorbeeld van R.H. Popkin, 'The Third Force in Seventeenth Century Philosophy: Scepticism, Science and Biblical Prophecy', *Nouvelles de la République des Lettres*, 1 (1983) 35-63, en de daarin ondernomen opwaardering van de apocalyptici, zou ook het Réveil op dit punt, maar met name vanuit het gezichtspunt van de apocalypiek als politiek dynamisch ferment, eens nader onderzocht dienen te worden.